

POMOZI Péter (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

Az Agenda Parva Brunsbergae (1622) magyar művelődéstörténeti vonatkozásai

Az Agenda Parva Brunsbergae (AP) az első, teljes egészében fennmaradt könyv, mely hosszabb észti (délészt) nyelvű szövegeket tartalmaz. Helyesírása erősen különbözik a korszak északészti műveinek erősen németes ortográfiájától, de a század folyamán megszilárduló délészt gyakorlattól is. Az AP helyesírásának kialakulásában döntő szerepe volt a Tartuban 1583–1622 között működött Jezsuita Kollégiumnak és Fordítói Szemináriumnak.

Az AP latinos grammatikai mintára olyan ortográfiát honosított meg, mely jól megfelelt az észti nyelv fonológiai sajátosságainak jelölésére, többek közt a hosszúsági korreláció, sőt részben a három hosszúsági fok érzékeltetésére, és amely 200 évvel az ún. *uus kirjaviis* megjelenése előtt egy azt szinte megelőlegező írásrendszert vezetett be. Az előadás röviden és a *vana kirjaviis* rendszerével összevetőleg mutatja be az AP jelentőségét, másfelől rámutat arra, milyen sokoldalú szerepe volt e latinos hagyományos kialakulásában a közép-európai művelődéstörténeti kapcsolatoknak, különösen is a lívföldi kollégiumi hálózatot megalapító, kiváló humanista uralkodónak, Somlyai Báthory István erdélyi fejedelemnek, lengyel királynak és Magnus Dux Livoniaenak.

Kask észti helyesírási monográfiájában (Kask 1958) még nem ismerte fel az AP helyesírás-történeti jelentőségét, mint ahogy az észti irodalmi nyelv történetével legtöbbet foglalkozó Laanekask sem (l. pl. Laanekask 2003). E kérdést először Peebo (Peebo 1996) vizsgálta tüzetesebben, majd 1998 és 2013 között több alkalommal e sorok írója is. A kérdés magyar művelődéstörténeti vonatkozásai – bizonyos balti német historiográfiai reflexek miatt – korábban kívül estek az észti történetírás érdeklődési körén, annak ellenére, hogy magának a könyvnek egyetlen ma ismert példányát is egy kiváló balti német művelődéstörténész, Otto von Freymuth fedezte fel.

Kulcsszók: régi délészt írott nyelv, Agenda Parva, Báthory István, észti-magyar művelődéstörténeti kapcsolatok, észti helyesírási modellek

Irodalom

Kask, Arnold 1958. *Võitlus vana ja uue kirjaviisi vahel XIX sajandi eesti kirjakeeles*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.

Laanekask, Heli & Ereht, Tiiu 2003. „Written Estonian”. In Mati Ereht (ed.): *Estonian language*. 273–342. Tallinn: Estonian Academy Publishers.

Peebo, Jaak 1996. „Mis oli lõunaestli kirjakeeles enne Wastset Testamenti?” *B.G.Forseliuse Selti Toimetised* 2. 21–36. Tartu.